

Karakterek az első 75 évből

Januári számunkban egy idei éven átívelő sorozatot indítottunk a magyar madártan elmúlt 150 évéről. Az első 75 évről festett történeti áttekintő háttérre építve, ebben a fejezetben a tudományterület nagyjait és legfontosabb írásos emlékeit kívánom körvonalazni, akik és amelyek mérföldkönek számítanak a hazai ornitológia fejlődéstörténetében. Egy olyan összefoglalást szeretnék a Kedves Olvasó elé tárni, melyből megismeri a korszak legnevesebb szakértői mellett azokat a tudományos/ismeretterjesztő műveket, amelyek rendszeres forgatásával mind történelmi léptékű múlt, mind pedig napjaink legújabb, elsősorban magyar vonatkozású madártani eredményeit fellelheti.

Tudós kapcsolatok

Az egyes tudományterületek fejlődése mindig a bennük dolgozó nagyérdemű kutatók munkásságának köszönhető. Legtöbbször kiderül, ezek a kiemelkedő személyiségek egymás munkájára is hatással voltak, mind pályájuk indulásában, mind pályájuk alakulásában a kortársaikkal való kapcsolataik – barátságaik vagy bírálataik – döntő szerepet játszottak. Lássuk hát a nagyrészt az Osztrák-Magyar Monarchiából induló kutatóink személyes tevékenységét dióhéjban.

Nem túlzás azt állítani, hogy a 19. század küszöbén született **Petényi János Salamon** volt az első olyan magyar ornitológus, aki megalapozta a magyar madártan kibontakozását nemzetközi szinten is [2]. Ábelfalván született, evangélikus családban. Már fiatalon érdeklődést mutatott az állatvilág iránt, előszeretettel gyűjtött madártojásokat. Családja segítése céljából Bécsben teológiai tanulmányokat folytatott, mindeközben a természettudományok iránti érdeklődése is tovább erősödött. Bécsi tartózkodása alatt megismerkedett Európa neves természettudósaival (Christian Ludwig Brehm, Johann Friedrich Naumann, Johann Jakob Heckel és mások), akikkel rendszeresen tartotta a kapcsolatot. Ő volt Alfred Edmund Brehm keresztapja is [2;8]. A madárpreparálás szakemberi ismerete [7] lehetővé tette számára, hogy a tojásokon kívül egy madaraktól álló gyűjteményt is létrehozson, melyet aztán a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozott (másokat is hasonló cselekedetre buzdítva). 1834-től, rövid lelkészi pályáját befejezve lett a Múzeum állatkonzervátora [8].

Igyekezett mozgósítani mindenkit és mindent, ami a madártan itthoni fejlődéséért előre mozdíthatta [2]. Azonban viszonylag fiatalon, 56 évesen bekövetkezett halálával életműve gyakorlatilag félbe maradt. Petényi és Naumann párhuzamba állítható Bólyai Farkas és Gauss, két kiváló matematikus életútjával. Amíg külföldi kollégáik fő műveiket még életükben be tudták fejezni és ezzel együtt az elismerést is átélhették, addig mind Petényi, mind pedig Bólyai munkásságának jelentős része már csak haláluk után érte el a szakma nagybecsülését [2].

Petényi nemcsak a madártan területén alkotott maradandót. Rendszerező munkásságának köszönhetően az emlősök, kételtűek, halak, sőt a kőületek terén is részletes ismeretanyagot állított össze. A magyar vagy másnéven petényi márnaként ismert (*Barbus petényi*) Kárpát-medencében őshonos, fokozottan védett halfaj felfedezőjének tartjuk. Csavar a történetben, hogy a faj névadója Johann Jakob Heckel volt, aki Észak-Magyarország vizeiből Petényi segítségével ismerte meg az endemikus halat, mégis a Marosban gyűjtött példányok után, kollégája iránti tiszteletből nevezte el róla.

Bár életében Petényi János Salamon nem örvendhetett korának valódi tudományos megbecsülésében, hatása a magyar ornitológiára mindenképp megkerülhetetlen. Mestere volt például az utolsó magyar polihisztorként emlegetett **Herman Ottónak**. Ismeretségük Ottó édesapján, Herrmann Károlyon keresztül alakult ki, aki sebészi munkássága mellett szenvedélyes természetbúvár volt, s korának neves tudósaival (Brehmmel, Naumann-nal és Petényivel is) levelezőkapcsolatot tartott fenn. Fia így már gyerekkorában a természet felé fordult, az erdőt járta, sőt, édesapjától a preparátorság tudományát is elsajátította.

Így lett Herman Ottó később a 19. század egyik legnagyobb személyisége, akit a természettudományoktól a néprajzkutatásig számos terület foglalkoztatott. Breznóbányán született 1835-ben, egy nagy, polgári családba: herten voltak testvérek. Elkötelezte magát a magyar identitás felé, ezért változtatott neve írásmódján is. Számos mesterségben kipróbálta magát (lakatos, fényképész), míg végül 1864-ben Kolozsvárra került preparátori alkalmazásban Brassai Sámuel mellé. Az Erdélyi Múzeum Egyesületnél létrehozta az állattani gyűjteményt.

A Magyar Természettudományi Társulat kérésére elkészítette a magyarországi pókfaunáról szóló monográfiáját, mely tudományos hírnevet hozott számára. 1875-től haláláig, 1914-ig a Nemzeti Múzeum állattárában dolgozott, a Múzeum alagsorában élt hivatali lakásában. Tudományos munkássága mellett 1886-ig aktívan részt vett a politikai életben is [8]. Nemcsak az ismeretek gyűjtése, hanem azok közzététele, az ismeretterjesztés fontos részét képezi munkásságának. 1877-ben elindítja a Természettudományi Füzeteket, majd a Magyar Ornitológiai Központ — a későbbi Madártani Intézet — megalapítása után létrehozza az *Aquila* folyóiratot is (lásd alább). Mind nyelvészeti, néprajzi, mind pedig állattani és azon belül is madártani tekintetben maradandót alkotott. Számos intézmény és szervezet viseli nevét, ezzel tisztelegve emlékének és sokrétű munkásságának. Kortársa, Madarász Gyula a félörvös cinegelégykapó egyik alfaját (*Poecilodryas hypoleuca hermani*) róla nevezte el.

Idős korára hallása már annyira leromlott, hogy 1914 végén, a Múzeum körúton végzetes baleset érte: egy teher szállító kocsi ütötte el. Kórházi ápolása alatt tüdőgyulladást kapott, amiből már nem tudott felépülni [8].

Az ország tudományos életét megmozgatta, hogy Herman Ottó 1890-től országos madárvonulási megfigyelő hálózatot szervezett, melyhez a kor ornitológusai mind örömmel kapcsolódtak. Így két legjelentősebb kortársa, Madarász Gyula és Chernel István is. Bár Herman Ottó tudományos munkásságát valóban széles körben ismerik és elismerik, érdekesség, hogy ő gyakorlatilag autodidakta módon tanulta ki a természetrajzi ismereteket,

míg kortársa és kollégája, **Madarász Gyula** egyetemi szintű zoológiai tanulmányokat folytatott, sőt 1881-ben „*Adatok a cinkefélék boncz- és rendszertanához*” című ornitológiai munkájával doktorátust szerzett. Ehhez elsősorban családja — egy gazdag pesti család — anyagi biztonsága segítette hozzá. 1858-ban született; neveltetéséből fakadó eleganciáját mindig megőrizte, a lápi, mocsári megfigyelésekre indulva is adott a megjelenésére.

A madarak rendszertana kapcsán számos, nemzetközileg is elismert eredményt ért el. A Múzeum tojásgyűjteményét és madárgyűjteményét is fejlesztette, több külföldi úton is részt vett (India, Ceylon, Núbia, Szudán), illetve mások expedícióinak anyagait dolgozta fel (Új-Guinea, Salamon-szigetek, Közép-Afrika). Részt vett a párizsi, londoni és berlini ornitológiai kongresszusokon.

Képzőművészeti jártassága révén a múzeumi állatpreparátumokat elsőként ő helyezte természetes környezetükbe, úgynevezett diorámákba, ezzel új szintet adva a kiállításoknak [8]. Remek kézügyességgel festett, számos külföldi kiadványt és a saját munkáit is ő illusztrálta.

Rendszertani munkásságának köszönhetően 3 fajt és 45 alfajt írt le. A három ma is érvényes faj: Széchenyi-fajd (*Tetraophasis szechenyii*), zöldmellű pitta (*Pitta reichenowi*)

és barna málinkó (*Oriolus szalayii*). Tudományos körökben való elismertségét mutatja, hogy egy faj és négy alfaj névadásakor fejezték ki iránta tiszteletüket zoológus társai: a Madarász-papagáj (*Psittacella madaraszii*), a zöldike korzikai és szardíniai alfaja (*Carduelis chloris madaraszii*), a kis gébicsrigó egyik alfaja (*Colluricincla megarhyncha madaraszii*), a gesztenyeszínhátú pintypacsirta egyik alfaja (*Eremopterix leucotis madaraszii*), valamint az okkersárgamellű mézevő egyik alfaja (*Xanthotis flaviventer madaraszii*).

A tudományterület hazai és nemzetközi színvonalának elismerésére kitűnő példa, hogy 1891-ben sikeresen megszervezésre került a II. Nemzetközi Madártani Kongresszus Budapesten, melyen Madarász Gyula Chernel Istvánnal közösen töltötte be a főtitkári tiszteletet.

Chernel István Kőszegen született 1865-ben, nagy múltú földbirtokos családban. Anyja gróf Festetics Mária, apja a chernelházi család sarja, Chernel Kálmán történész volt, aki azonban szintén élénken érdeklődött a madarászattal iránt. Chernel Kálmán ajánlotta be Hermant Kolozsvárra, első preparátori állásba [8]. Származási különbségeik ellenére Herman Ottó és az ifjú Chernel István a madártanon keresztül kiemelkedő szakmai kapcsolatot ápoltak és baráti viszony alakult ki közöttük.

A madarak tanulmányozása már igen fiatalon lekötötte érdeklődését. Első madártani munkáját 17 évesen jelentette meg [8]. Szülei közigazgatási pályára szánták, így négy évig jogot tanult, azonban apja halálakor a rámaradt birtokot bérbe adta, és attól kezdve kizárólag a madártannal foglalkozott. Korának egyik legnagyobb, 1700 példányos madárgyűjteményével rendelkezett. Több természettudományi és madártani lap, valamint a Természettudományi Közlöny munkatársa is volt. Életének fő műve a *Magyarország madarai különös tekintettel gazdasági jelentőségökre* című összefoglaló tanulmány, gazdagon illusztrált klasszikus rendszertani és leíró mű, amely mint határozókönyv, sokáig közkezen forgott.

1891-ben feleségével, Rotth Dórával, aki maga is támogatta férje madártani kutatásait, Norvégia madárvilágának tanulmányozására utaztak az északi országba. Ennek az útnak nemcsak madártani, hanem kulturális hozadéka is volt: hazatértük után meghonosították a síelést Magyarországon is [8].

Jelentős tevékenysége volt az addig megjelent magyar madártani közlemények címjegyzékének összegyűjtésében, a magyarországi madarak névjegyzékének összeállításában és a madarak gazdasági szempontból történő értékelésében [1;8]. Herman Ottó halála után ő követte a polihisztort, a Magyar Ornithológiai Központ vezetői székében.

A madarászattal ebben az időszakban kétség kívül népszerűségi fénykorát élte, aminek egyik példája lehet, hogy az általános érdeklődés egészen a királyi családig

elért. I. Ferenc József és Erzsébet királyné (közismert nevén Sisi) egyedüli fiaként **Habsburg Rudolf** a Magyar Királyság trónörököse volt. Az 1858-ban született osztrák főherceg magyar tanítóin keresztül anyanyelvi szinten beszélt a magyar nyelvet [8]. Sokat tartózkodott Magyarországon és Európa több országába is elutazott. Kitűnő barátságot ápolt a már emlegetett Alfred Brehmmel, aki olykor bejelentés nélkül is meglátogatta Rudolfot [3].

Nem volt túl jó lövő, de szeretett vadászni, mely tevékenységet elsősorban tudományos céllal űzte. Leírásokat készített a madarak viselkedéséről és a megfogott, elejtett példányok biometriai adatait (szárnyméret, testtömeg, testhossz) és egyéb tulajdonságait is feljegyezte, mely adatokat rendszeresen közölte is. Számos tanulmányt írt, általában névtelenül, de olykor Brehmmel társszerzőként [3].

A madártan fejlődésének előmozdítása céljából a Bécsben megrendezett I. Nemzetközi Madártani Kongresszus védnökségét is vállalta. Ő nyitotta meg ezt a jelentős eseményt, amelyen a legtekintélyesebb ornitológusok is részt vettek. Madárvédelmi tevékenysége is kiemelendő. Tulajdonképpen, a világ első nemzeti parkja (Yellowstone Nemzeti Park) megalapítása után három évvel, 1875-ben, az Osztrák-Magyar Monarchia első madárvédelmi területét hozta létre azzal, hogy az Obedszka Bara gémtelépét magán-vadászterületté nyilvánította — ahol sem ő, sem mások nem vadásztak. Ezzel nem csak a gémekeket, hanem a ritkává vált nagy kócsagot (*Ardea alba*) is védelem alá helyezte [3]. Rudolf kezdeményezésére több madártani megfigyelőállomást hoztak létre szerte a Monarchiában. A madártan eme előkelő pártfogója sajnos nagyon fiatalon, 31 évesen öngyilkosságot követett el. Emléke és munkássága több madárfaj nevében is fennmaradt. Adolf Bernhard Meyer a szumba kakukkbaglyot (*Ninox rudolphi*), Otto Finsch a kék paradicsommadarat (*Paradisaea rudolphi*), valamint Stanislaw Dombrowski a siketfajd Kárpátokban élő alfaját (*Tetrao urogallus rudolphi*) nevezte el a főhercegről.

Új generáció az elődök nyomdokain

A Herman Ottó, Madarász Gyula, Chernel István nemzedékét leváltó fiatalság egyik kiemelkedő alakja **Csörgy Titusz** volt. A Fertő-tó parti Nezsideren született 1875-ben, jómódú családban. Apja jogász, törvényszéki albíró volt. Soproni tanulóévei alatt megismerkedett az ornitológiával és tanárával, Fászl Istvánnal bejárta a Fertő-tó környékét. Megtanulta a madártömést is [8]. Fiatalon, már a 20-as éveiben becsatlakozott a Magyar Ornithológiai Központ munkájába, ahol az alapítókkal együtt dolgozott. Herman Ottó halálát követően egy ideig Chernel István szakmai irányítása mellett – tekintettel arra, hogy Chernel Kőszegen élt – az Intézet gyakorlati irányítása is az ő feladata lett. Rábízták Petényi János Salamon madártani feljegyzéseinek rendezését és könyvvé történő szerkesztését. Az Intézetben 40 éven keresztül dolgozott, míg hatvan éves korában nyugdíjba nem vonult. 1922-től igazgató és az Aquila folyóirat szerkesztője volt.

Aktív évei alatt többször járt külföldön és több ornitológiai kongresszuson is részt vett. Rendkívül jó érzéke volt a festéshez, több hazai, de holland és olasz szakkönyvekhez is készített illusztrációkat, míg ízületei engedték rajzolni. A gyakorlati madárvédelem területén alkotta a legmaradandóbbat a mesterséges madártelepítési módszerek foglalkoztatták. Nyugdíjas éveiben is rendszeresen eljárt a Mecseki Madárvédő Egyesület gyűléseire és követte a madárvédelmi eseményeket [8]. Szeretett horgászni és a ház körül tevékenykedni, azonban úgy tudjuk, egyszer bal esetet is szenvedett: beleesett a jeges Balatonba. A hideg vízben megfázott, ami felerősítette ízületi problémáit, ezután már egyáltalán nem készített rajzokat. Feleségével szép, hosszú életük volt. Nyolcvanhat éves korában, felesége halála után egy héttel távozott végleg [8].

Ennek a generációnak másik kiemelkedő alakja **Schenk Jakab**, akit talán ma matematikusként ismerünk, ha Herman Ottó nem lett volna rá hatással. A vajdasági Óverbáson született 1976-ban német családban. Birtokuk elhelyezkedésének köszönhetően már gyerekként szerette a természetet. Magyarul csak később tanult meg, azonban nyelvismeretének felnőtt korában az Aquila szerkesztésében és fordításában is hasznát vette [8]. Matematikatanári képzésben kezdte meg az egyetemet Kolozsváron, amit Budapesten folytatott. Ilyen irányú képzettségét az ornitológiában is kamatoztatta: a Madártani Intézetnek kezdetben adatelemző munkát végzett, kiemelten foglalkozva a madárvonulással.

Csörgy Titusz nyugdíjba vonulása után, 1935-től haláláig a Madártani Intézet vezetője volt. A madárvonulás kutatása terén elért eredményei nemzetközi szinten is ismertté tették. Ő volt, akinek javaslatára

1908-ban Magyarországon, a világon harmadikként bevezették a fémgyűrűs madárjelölést. Nemzetközi kapcsolatai révén külföldi könyvekkel és folyóiratokkal bővítette az Intézet könyvtárát [8]. A természetvédelem területén elért eredményei közül kiemelendő a Kis-Balatonon létrehozott kócsagóri szolgálat, mely intézkedéssel védelem alá helyezte a kócsagtelepet. Idős korban nevét magyarosíttatta és Vönöczkyre változtatta, így többen Vönöczky-Schenk Jakab néven ismerik.

Az ornitológia oldalágai

A kutató szakemberek mellett érdemes megemlékezni a korszak ismert illusztrátorairól is. Ketten is Herman Ottónak köszönhetik, hogy a tudományos közvélemény felfigyelt tehetségükre. Egyikük **Nécsey István**, aki a nyitrai Verebélyen született, apja postamester volt. Már gyermekkorában érdekelte a festészet. Érettségi után Münchenben majd Párizsban neves tanítóktól tanult festeni. Kezdetben rovargyűjtéssel és lepkék tanulmányozásával, festésével foglalkozott. Lepkegyűjteménye a kolozsvári Erdélyi Múzeumba került [8]. Mind a napali, mind pedig az éjjeli lepkék terén jelentős tudásra tett szert, aprólékosan ismerte őket.

Munkái azonban sorra elutasítást szenvedtek, ami megkeserítette ilyen irányú törekvéseit. Herman Ottóhoz fordult tanácsért, aki meglátta képeiben a tehetséget és tovább buzdította állatillusztratori tevékenységének folytatására [5;8]. Ez az együttműködés azonban nem volt felhőtlen. Herman igyekezett bevonni Nécseyt a hazai és nemzetközi munkákba

egyaránt. Azonban Nécsey kezdeti lelkesedése a korai megpróbáltatásoknak és a további kritikáknak tulajdoníthatóan csökkent. Visszautasított külföldi utakat és kizárólag preparált állatokat volt hajlandó festeni [5]. Képei kiválóak voltak, de azok a hiányosságok, melyek a kezdetektől jelen voltak, később is megmaradtak.

Herman Ottó közbenjárására ő készítette Chernel István *Magyarország madarai...* könyvében található illusztrációk nagy részét. A többi Hány Gyula alkotása, ugyanis Nécsey egyik, külföldre készített képét megbírálták, Herman Ottó pedig Hány Gyulát kérte fel helyette, aki a feladatot kiválóan végezte el. Erre azért volt szükség, mert a szóban forgó bírálatot Nécsey nem nézte jó szemmel és nem fejezte be Chernel művének illusztrálását [5]. A madarábrázolásokon túl etnográfiai rajzai is hozzátartoznak munkásságához, ugyanis elkísérte Hermant hortobágyi utazásaira és az ös-foglalkozásokat bemutató könyvéhez rajzokat készített [8].

A kor másik nagy illusztrátora **Vezényi Elemér**, aki hét testvérével együtt nevelkedett egy alacsony jövedelmű budapesti családban. Művészeti érdeklődése korán megmutatkozott: kezdetben egy épületszobrásztól tanult, de a művészetek más területét is szerette volna megismerni. Az Iparművészeti Főiskolán, díszítő-festő szakra iratkozott be, de másfél év után kizárólag a festészetből próbált megélni. Bátyja, Vezényi Árpád révén került kapcsolatba a madártannal és Herman Ottó felfigyelt festői tehetségére. *A madarak hasznáról és káráról* című könyv 1914-es kiadásában már az ő képei is szerepeltek [8]. Kittenberger Kálmán Nimród című vadászati lapjának, illusztrátora lett, melynek köszönhetően szélesebb körben ismertté vált. Nemcsak hazai, hanem külföldi — japán, angol, német, francia — folyóiratok illusztrálására is felkérték. 1939-ben megfestette Magyarország ragadozó madarait.

Sajnos a második világháborúban Budapest bombázása során értékes képei megsemmisültek. Idősebb korában, látása romlásával felhagyott a festéssel.

A madarászat egyik határterületén szerzett különleges érdemeket a korszakból utolsóként bemutatandó **Lambrecht Kálmán**. A geológiai és ornitológiai érdeklődése nyomán az őslénytan, azon belül is a madarak megkövült maradványainak egyik első magyar kutatója. 1889-ben született Pancsován és közép fokú tanulmányai befejeztéig itt tanult. Később tanári szakra jelentkezett majd doktorátust szerzett állattanból — földtan, őslénytan és kémia melléktárgyakkal. Európa minden jelentősebb őslénytani múzeumát végiglátogatta, hogy adatokat gyűjtsön a madártani kövületeket bemutató kézikönyvéhez. Fontos tudománynpszerűsítő tevékenységet is végzett mestere, Herman Ottó szellemiségében. Ő készítette el a Madártani Intézet összehasonlító csonttani gyűjteményét, mely magában foglal 326 fajt és 1400 példány teljes csontvázát.

A Magyar Természettudományi Társulat és a Magyar Nemzeti Múzeum őslénytárának vezetője lett a világháború után. 100 évvel ezelőtt 1919-ben lapunk elődjét, a Természettudományi Közlönyt szerkesztette. A két világháború közötti időszak nehézségei őt is elérték, többször felfüggesztették állásából, majd újra visszahívták. Ukrajnában néprajzi gyűjtéseken és ásatásokon is részt vett, ahol tifuszt kapott, melynek évekkel későbbi szövődésében halt meg 1936-ban.

Az írás megmarad

„*Verba volant, scripta manent.*” — hangzik a közismert mondas, melynek második tagmondatát választottam jelen egység címének. A fenti kutatók munkásságáról vajmi keveset tudnánk, ha nem írnak ők maguk vagy kortársaik az elért eredményeikről, tudománypopularizáló tevékenységükről, vagy tudományszervező munkálataikról. Ezt nem csupán az önállóan kiadott könyveik hasábjain tették, hanem számos, témához kapcsolódó folyóiratban, melyek jó részét ők maguk indították, s a mai napig folytatódik kiadásuk.

E folyóirat hasábjain illő ezt a felsorolást a **Természettudományi Közlönnel** indítani, főként, hogy a folyóirat létrejötte nem kisebb úrt igyekezett betölteni a magyar természettudományos közlésben, mint az ismeretterjesztés: vagyis hogy a közönség számára érthető és olvasható formában mutassa be és terjessze a legfrissebb eredményeket [11]. Eme kezdeményezés sikerességét jól mutatja, hogy 1869-től kezdve 98 évfolyamon keresztül, a természettudományok minden területéről, így a madártan különböző aspektusaiból rendszeresen jelentek meg tanulmányok.

Nagy kócsag (*Ardea alba*)

Kultúránk egyik jelentős madara a nagy kócsag, korábbi nevén nemes kócsag. A Magyar Természetvédelem címerállata. Az 5 forintos érménket is ez a faj díszíti. A hozzá hasonló kis kócsagtól méretén túl, lábujjainak fekete színe alapján lehet megkülönböztetni. Röptét méltóságteljes szárnycsapások jellemzik. Tollai a nemesi viselet kiegészítői voltak a XIX. században, ezért csaknem kipusztult a faj hazánkban. 1924-ben alkalmaztak először kócsagórt a Kis-Balatonon. Azóta állománya stabilizálódott és növekedésnek indult. Világ és európai viszonylatban nem veszélyeztetett, azonban Magyarországon fokozottan védett faj (eszmei értéke 100 000,- Ft).

A nagy kócsag a hideg, sarki tájak kivételével az egész világon elterjedt. A Kárpát-medencében költő madarak néhány kisebb foltos populációtól eltekintve a legnagyobb állományt adják Európában. Tőlünk nyugatra már főként téli vendégként figyelhető meg. Eredeti élőhelyük a nagy, összefüggő nádasok és mocsaras területek voltak, de napjainkban a kisebb kiterjedésű nádasokban, halastavak szegélyében is megtelepednek. Telepesen költenek a néhány pártól egészen 80-100 párra kiterjedő kolóniákban. Fészkeiket nádból készítik, 1-1,5 méter magasságban. Fészekaljuk 3-4, ritkán 5 világoskék tojásból áll. A fiókák fészekhagyók, de röpképességük eléréséig a szülők etetik őket. Elsősorban halakat, rovarokat fogyasztanak, de békákat, gyíkokat és kisemlősöket is fognak. Testhossza 80-100 cm, szárnyfesztávolsága 140-170 cm. A hím valamelyest nehezebb, mint a tojó, átlagos testtömegük 1 kg körül mozog.

Magyarországi állománya 3600-5500 párra tehető. Napjainkig, a legidősebb megkerült egyed csaknem 16 éves volt. Legtávolabb Portugáliában (2454 km) látták viszont a Magyarországon gyűrzött példányokat.

(Forrás: Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (2018) *Magyarország madarai: Nagy kócsag*. <http://www.mme.hu/magyarorszagmadarai/madaradatbazis-egralb>)

A Magyar Ornitológiai Központ megalapításával szükségessé vált egy olyan fórum megteremtése is, amelyen keresztül a madártan szakemberei közléthették legfrissebb eredményeiket. Az 1894-ben indított *Aquila* épp ezt a célt hivatott szolgálni, Herman Ottó ezért hozta létre a folyóiratot. Abban az időben a madárvonulás kutatása volt a legforróbb terület, ezért a folyóirat főként ilyen adatokat várt a világ bármely területéről [4]. Az Intézet feladatául tűzte ki, hogy az adatokat feldolgozott formában, összefüggések, mintázatok megállapításával közli, a beküldő személy neve alatt. Az *Aquila* kezdetektől fogva kétnyelvű lap volt, a magyarul, angolul vagy más nyelven íródott szövegeket tükörfordításban németül is mindig közölték, ezzel biztosítva a szélesebb körű nemzetközi terjesztést. Az évek előrehaladtával egyre inkább évkönyv jelleget öltött a lap. Az *Aquila* igen előkelő helyet foglalt el szakmai körökben, de viharos története során gyakran cserélt gazdát, olykor szünetek is beiktatódtak a megjelenésében. Mégis örömteli, hogy napjainkig létezik és bár bizonytalan, hogy épp hányadik évfolyamánál jár, de indítása óta már 125 esztendő telt el.

Több mint 90 éve indult el a *Kócsag* folyóirat, a madártani közlemények másik nagy gyűjtője. Gróf Klebelsberg Kuno kezdeményezésére 1928-ban létrejöhetett a Magyar Ornitológusok Szövetsége, mely intézmény az ismeretek összegyűjtésére és terjesztésére folyóiratot indított [9]. Szalóki Navratil Dezső és Csörgéy Titusz, valamint a Tiszántúli Madárvédő Egyesület alapító tagja, Nagy Jenő társszerkesztőségében indult el a *Kócsag*, mint az említett két intézmény hivatalos, negyedévente megjelenő folyóirata. Fő feladata a természet védelmének közvetítése, hiszen nem máskor jött létre, mint a kis-baltoni kócsagtelep védelme idején. Mind címében, mind pedig „Útravalójában” [10] visszaköszön ez a nemes tevékenység, hiszen a Magyar Természetvédelem címerében is a nagy kócsag szerepel. Sajnálatosan, kisebb-nagyobb kihagyásokkal, csak 16 évfolyamra kiterjedően jelent meg, de mindvégig a nemzetközi olvasóközönség felé is nyitott maradt, mert a benne szereplő írások angol, német, olasz és francia fordításban is közlésre kerültek.

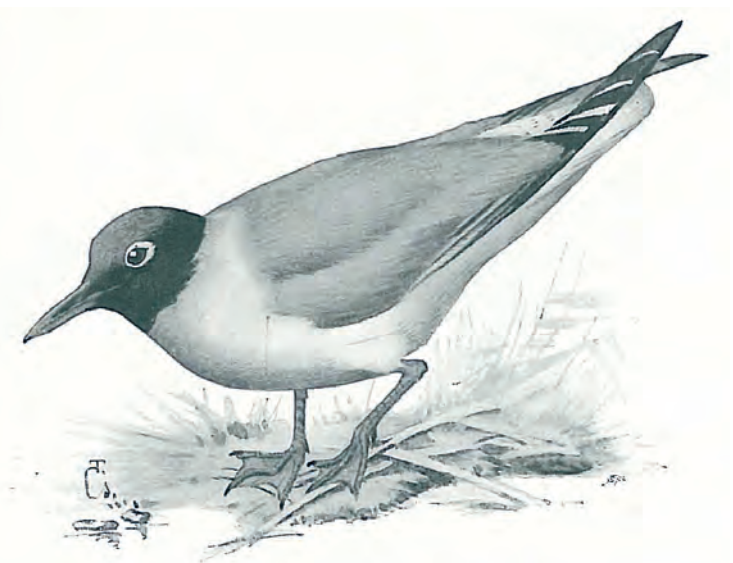
Bár nem folyóirat, a korszak egyik leghíresebb könyvét mindenképp meg kell említeni, melyet a mai napig számos érdeklődő forgat. *A madarak hasznáról és káráról* című Herman Ottó mű népszerűségének bizonyítéka, hogy több kiadásban is megjelent és több mint 80 000 példányban vették meg az érdeklődők [8].

Első kiadását még Csörgéy Titusz illusztrálta, de később Vezényi Elemér képei is megjelennek benne. Nemcsak madártani témakörök ismertetője, mint a madárének, a költésbiológia, a madárvonulás, a madarak

testfelépítése, hanem néprajzi szempontból is hasznos információkat tartalmaz, úgymint a madárfajok népi elnevezései és szinonimái. A könyv a nép több ezer éves bölcsességével indít, majd hasonlóan a népi megfigyelésekre támaszkodva veszi sorra az említett témaköröket. [6].

Ajánlás

További életrajzi adatokat és 455 magyar vagy munkássága révén Magyarországhoz köthető ornitológus életrajzát mutatja be Magyar Gábor könyve, melyet ajánlok minden érdeklődő figyelmébe. A folyóiratok teljes szöveggel elérhetőek a magyar folyóiratok tartalomjegyzékeinek kereshető adatbázisában (MATARKA), ahol számos olyan lap megtalálható, melyre itt nem állt módomban kitérni. Köszönöm Varga Zoltánnak azo-

kat az információkat, melyeket más forrásokban nem találtam meg. Továbbá köszönöm Csörgő Tibornak a cikksorozatban szereplő madárfotók beszerzésében nyújtott közreműködését.

NAGY JENŐ

IRODALOM

- Chernel, I. 1899. Magyarország madarai különös tekintettel gazdasági jelentőségükre. *A Magyar Királyi Földművelésügyi Miniszter Kiadványai*, Budapest.
- Csörgő, T. 1904. Madártani töredékek Petényi J. Salamon irataiból. *Hornvánszky Viktor Császári és Királyi udvari Könyvnyomdája*, Budapest.
- Hadarics, T. 2011. Rudolf trónörökös, az ornitológus. *Ornis Hungarica* 19: 149–163.
- Herman, O. 1894. Megnyitók. *Aquila* 1: 1–3.
- Herman, O. 1902. Nécsey István (1870-1902) működése a M. O. Központban. *Aquila* 9: 245–254.
- Herman, O. 1904. A madarak hasznáról és káráról. *A Magyar Királyi Földművelésügyi Miniszter Kiadványai*, Budapest.

- Keve, A. 1994. Adatok a magyar madártan történetéből 1300-1944. *Aquila* 101: 9–40.
- Magyar, G. 2018. Magyarországi ornitológusok életrajzi lexikona. *Magyar Természettudományi Múzeum*, Budapest.
- Szalóki Navratil, D. 1928a. Bevezető. *Kócsag* 1: 1–4.
- Szalóki Navratil, D. 1928b. Útravaló. *Kócsag* 1: 4–6.
- Szily, K. 1869. Olvasóinkhoz! *Természettudományi Közlöny* 1: 1–4.

KÉPEK

Nyitókép: Fortepan
 Nagy kócsag (*Ardea alba*); Magyarország madarai, Hány Gyula
 Kékszárnyú réce (*Spatula discors*); Avifauna Neerlandica, Csörgő Titusz
 Örvös halkapó (*Megaceryle alcyon*); Avifauna Neerlandica, Csörgő Titusz
 Barnamellú apácapinty (*Lonchura castaneothorax*); Félörvös cinegélykapó „Herman Ottó” alfaj (*Poecilodryas hypoleuca hermani*);
 Aquila, Madarász Gyula
 Dankasirály (*Larus ridibundus*); A madarak hasznáról és káráról, Csörgő Titusz
 A nagy kócsagról készült fénykép Csörgő Tibor készítette.

Agykutatás Napjai Budapesten

2019. március 12-én 10.00-18.00
 2019. március 13-án 10.00-18.00

Eötvös Loránd Tudományegyetem
 Természettudományi Kar
 Déli épület, Aula
 Budapest, XI. Pázmány Péter sétány 1/c

A belépés ingyenes

Bővebb információ: agykutatásnapjai.koki.hu

Kérjük, adója 1%-ával idén is támogassa a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat ismeretterjesztő tevékenységét!

Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
 Adószám: 19002457-2-42

A tavalyi évben 259 119 Ft felajánlást kapott a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, melyet az ismeretterjesztés népszerűsítésére fordítottunk.

Köszönjük múlt évi felajánlását!